

IANCU LAURA

A HITRŐL

(A moldvai katolikus magyarok vallásossága kapcsán)

A homályos kézségről

■ Norbert Fischer német filozófus egyik művében a hittel kapcsolatosan a következőket írja: „Az [hogyan] embernek Isten létében való bizonyossága valójában mit jelent, aligha dönthető el egyértelműen. Hogy mi rejlik annak hite mélyén, aki Isten létéből hatalmi igényeket vezet le, [...] azt sűrű homály borítja.”¹ A megállapítás helyes voltát illetően nincsen kétség, az azonban időszerű kérdésnek mutatkozik, hogy vajon a fentiekből törvénytzerűen következik-e az, hogy a hit mint olyan a tudomány számára hozzáférhetetlen, a tudomány eszközeivel megfoghatatlan? A kérdés nem a tudomány és a vallás vitatott viszonya, összeegyeztethetetlen volta és nem a „teológia kritikája” oldaláról merül fel, hanem a tudományos diszciplínák által vizsgált egyén szempontjából. A vallás társadalomtudományi meghatározása során a hit valóságalkotó szerepe elfogadottnak mondható,² ám mint olyan jelenség, amely megértésének előfeltételei metafizikai természetűek (tk. egzisztenciális fogalom),³ a vizsgálatokban nem jelenik/jelenehet meg. A katolikus teológia meghatározása szerint „a hit az *értelem* készsége, [...] a kinyilatkoztatás *tudatos* elfogadása”.⁴ Vajon Fischernek a hittel kapcsolatos állítása, hogy annak mibenléte „aligha dönthető el egyértelműen”, illetve „sűrű homály borítja”, összeegyeztethető-e a teológia álláspontjával, miszerint, mint láttuk: a hit az *értelem* tevékenysége, s mint ilyen *tudatos* művelet? Szükséges-e

A vallás és a hit a világhoz és az élet eseményeihez való viszony meghatározásában játszik szerepet, és mint ilyen, rendeltetése szerint az értelmezésekkel szembeni szkepticizmus ébren tartója; a hit az okok végső és kimerítő megismerésének a cáfolata.

(meg)érteni a hitet magát ahhoz, hogy megnyilvánulásait pontosabban értelmezhessük? Gordon Allport (1887–1967) szociálpszichológus úgy vélekedett, „hogy a vallásos hit áthatja az ember gondolkodását, döntéseit, cselekedeteit és viselkedését”.⁵ Ha lélektani vagy akár orvosi eszközökkel adható is valamiféle leírás a hitről, a kérdés továbbra is fennáll, hiszen – Allportra visszautalva – a hit folyamataiban az egész ember részt vesz, és fordítva: a hit az ember egészét áthatja. Az embert pedig fizikai, lelki és szellemi tényezők sokasága formálja, határozza meg, ami más szempontból teszi egyfelől egyedivé/személyessé, másfelől megfoghatatlanná a hitet.

Ebből a sajátosságából adódik a következő nehézség, nevezetesen a hit dinamikus volta, racionálisan, logikusan nehezen leírható ritmusa. A hit valóban a hívők csoportjába helyezi a hívőt, ám ennek ellenére nem valamiféle „állandó jegy”, „elveszíthetetlen állapot”, amely minden körülmény között adott és szilárd,⁶ sokkal inkább az Isten-képpel szorosan összefüggő „dinamikus erő”.⁷ Egyszerre örökölt és megszerzendő készség, a Biblia szerint pedig: *kegyelem*, más szóval: nem emberi tevékenység nyomán létrejövő, hanem kívülről „érkező” jelenség/állapot/készség. Köztudott, hogy „nincsen teljesen előfeltevés-mentes ismeret”,⁸ hogy „a világot az előttünk élő emberek már megalkották, [...] kezdeti világmépünket hagyományként kapjuk”.⁹ Bár a hagyomány és a neveltetés révén „elvben adva van az Istenre vonatkozó kérdés föltevésének lehetősége”, a hívőnek előbb-utóbb szembesülnie kell azzal a kihívással, „hogy pontosítsa a Másikhoz és az Egészhez”,¹⁰ illetve a(z örökölt) hithez, valláshoz való viszonyát. A teológia ezt úgy fogalmazza meg, hogy „az Istenre vonatkozó hagyományt [...] tudományos reflexió tárgyává tesszük”,¹¹ azaz a hit kérdéseire mindenki egyénileg keresi meg a választ.¹² Ezt a tételt a valláskutatás is megerősíti: „az istenkerelesséssel kapcsolatos állásfoglalás minden korban az egyén feladata volt”.¹³ A hazai néprajzi kutatások pedig a vallásgyakorlatból vett példákkal igazolják: „minden egyén másképp viszonyult a hithez, az élet napi valóságán túli dolgokhoz”.¹⁴

A paraszti közösségek vallásosságáról

■ A dolgozat központi problémájára térve felmerül a kérdés, vajon – az előbbieket ismeretében – milyen mértékben ragadható meg, mi tudható és mondható el a paraszti közösség hitéről. A néprajztudományban olvasunk *lényekről*, *hiedelmekről*, *képzetekről*, *Istenről*, *szentekről* és *démonokról*, tehát olyan jelenségekről, amelyekre a hit irányul, ám a viszonyulás mibenlétének meghatározására már nem mutatkozott igény,¹⁵ annak ellenére sem, hogy a népi vallásosság-kutatás szerint „a hit nélküli élet ritka volt, mint a fehér holló”.¹⁶ De milyen, miben áll a parasztság hite? Nemcsak a téma szempontjából, de a moldvai magyar katolikusok vallásosságára nézve is igen tanulságosnak tartom Boros Károly evangélikus lelkész 1941-ben írt jellemzését, amelyet az alábbiakban részletesen idézek. A moldvai katolikusokról szóló szakirodalomból ismert példák idézése helyett¹⁷ azért is választottam Boros leírását, mert a benne foglaltak alapján jól látható a vallásosság terén megnyilvánuló átfedés és hasonlóság, a földrajzi távolságok és kulturális eltérések ellenére. „Az a hit terjed el közöttük [a parasztság körében], amibe éppen beleszoktatták őket és mindegyikkel egyformán élnek. Végeredményben mind pogányok, akármilyen áhítatosan mondják is az imádságot. Felekezettük szertartásából elvégzik a köteles részt, mert a közösség törvénye előírja ezt, meghallgatják a hirdetett Igét. [...] Áhítatosan fohászkoznak

valami ismeretlen hatalomhoz,¹⁸ akitől kíméletesebb földi sorsot kérnek. A Szentháromság egy igaz Istent azonban nem viszik magukkal az életbe, hanem a templomban hagyják, amikor kijönnek, és az egyházi jól bezárja Őt egy hétre a templomba, kétszer-háromszor forgatva meg a kulcsot a zárban. Bibliaórákra csak a mindenütt meglevő aránylag nagyon kicsi mag jár. Ide nem lehet őket elvinni, azt mondják: »Ej, Tisztelendő úr, eleget imádkoztam vasárnap«. *Vallásos életük szokásvolta* mellett bizonyít az is, hogy kit tartanak ők jó keresztyén embereknek. Az, aki templomba jár, úrvacsorát vesz és imádkozik. Első pillanatra ez nagyon szép, de ha az ember mélyebben érdeklődik felőlük, akkor megdöbbenve vehetjük észre, hogy *bűnről, megváltásról nem tudnak egyebet pusztán szavaknál*. [...] Pedig igehallgatók. Legszívesebben a szép és mesélő stílusú igehirdetést hallgatják. De ezt is egészen kikapcsolják hétköznapi életükből. Csak vásár- és ünnepnap keresztyének. [...] *Vallásos, de nem igaz keresztyén. Látható hatalmak fölötti erőkből* hisznek. Rontások, varázslatok, babonák szertartásai ennek a hitnek, s benne van a felelet ezekben mindarra, amit a világos ész nem tud felérni. [...] Ezer és ezer [...] szabály mind a paraszt istenség kegyeinek megnyerésére és megtartására valók és az öregek, nemcsak asszonyok, hosszú meséket tudnak a paraszt mytológia világából. Ez a *mytológia* sajátjuk. [...] Ilyenek a paraszti élet hétköznapijai. Szigorú, íratlan törvények szűk korlátai között járnak, és nem engedik azokat áttörni senkivel. De azért szorgalmas templomba járók. [...] Igazságtalanok volnánk azonban velük szemben, ha nem emlitenénk meg, hogy vannak közöttük néhányan, kiknek szívében él a Krisztus. De arányszámuk gyöngye.²⁰

Az evangélikus lelkész leírásából látható, hogy a hit, a vallásosság és a kereszténység nem ekvivalens és nem szinonim fogalmak, a probléma pedig nem a hit (hiánya), hanem a hit tárgya/irányultsága kapcsán merül fel. Ez arra is rámutat, hogy a hittel kapcsolatos vizsgálódásban ajánlott valamiféle segédjelzővel kiegészíteni a hit fogalmát. Jelen esetben *vallásos hitről* beszélünk, a két kifejezést a legelemibb és leghétköznapiabb értelmében használjuk, egyfelől a római katolikus vallást követők hitét értve rajta, másfelől a (paraszti) népi vallásosságot.

A népi vallásosságról

■ A népi vallásosság érintőleges jellemzésére nem az ide kapcsolódó, szintén jól ismert szakirodalom idézésével keríték sort,²¹ hanem a parasztság egyik legkiválóbb ismerője, Tomori Viola szociológus a vallás kapcsán is megfontolandó és nehezen cáfolható megállapításait idézve: „Katolikus falvakban a vallás mint valami kétségbevonhatatlan, megrendíthetetlen, egyben azonban *áttekinthetetlen* s nem ritkán éppen misztikusságánál fogva *vonzó* hatalom szerepel. Ennek a hatalomnak sokszor a papság a képviselője, mégis az *egyházzal nem egyenlő* és sokszor tőle csaknem teljesen *független*.”²² A hit kapcsán már érintett egyénközösség, újítás-hagyomány viszonyára a vallás kapcsán is szükséges röviden kitérni. Tomori Viola itt is pontosan fogalmaz: „a paraszt se nem egyéniség nélküli közösségi lény, sem pedig szélsőséges individualista, hanem örökös küzdelemben hánykódik e két véglet között. Sem az egyik, sem a másik szélsőséges állapot nem jellemzi önmagában, hanem a kettő együttesen, örökös feszültségükben, néha szinte tragikus polaritásukban. És maga ez a polaritás talán egyik legjellemzőbb tulajdonsága a paraszt életnek.”²³

A két évtizedet meghaladó kutatások, vizsgálódások tapasztalata alapján bizonyosan állíthatom, hogy az „örökös feszültség”, polaritás a moldvai magyar katolikusoknak nemcsak életét, de a vallásosságát, hitét és mentalitását is jellemzi.

A moldvai magyar katolikusok hitéről

■ A hit és az ún. „paraszti vallásosság” legalapvetőbb kérdéseit érintve, térjünk át a dolgozat elemző részére, a moldvai katolikusok hitére. A probléma hosszú évek óta újra és újra felbukkan terepmunkáim és olvasmányaim során. Általános tapasztalat, hogy a tanult, logikus gondolkodáshoz viszonyítva paradoxonok, ellenmondásosságok, ellentétek stb. sokasága jellemezi mind a közösségi, mind pedig az egyéni hitet, vallásosságot. Mindezek, mint tudjuk, nem idegen vonásai, hanem szerves alkotóelemei a hitnek, az érdekesség pedig inkább az (volna), hogy (konkrét esetben) miben állnak ezek az ellentétek. A kérdés olyan szempontból is felmerült, hogy vajon miként értelmezhető azon egyén hite, aki a hit tanaival egészen ellentétes tetteket visz végbe. Nem a valláserkölcsei szempontból is „bocsánatos bűnökre” utalok, hanem olyan tettekre, amelyek a hit céljának a beteljesedését akadályozhatják meg, például a gyilkosság, az öngyilkosság stb., aminek elkövetése – a hit szerint – a tettet kárhozatra juttatja. A beszélgetések során nem egy esetben voltam tanúja annak, hogy adatközlőim kétségbe vonják, kritikával illetik egymás hitét, és saját hitükről is főként elmarasztalóan nyilatkoznak. Nézzünk néhány jellemző példát!

„Hát B. Gy. mit csinált? Ej. Nem vót mise, hogy ne legyen ott. S nem a templom mellett ült [lakott], messze ült, lehet egy órát es csinált a templomig. Nem kontált az idő [nem számított az időjárás], ess, furtuna [vihár], hó, ő ment. A kommunizmus timpjánd es! Ej, mikor megölték Cseauseszcut, felakasztotta magát. Hazaért a hajnali miséről, elment s felakasztódott. Szentséget es vett a misén [áldozott]. Ej, s akkor ilyen a hit... látod-e?”²⁴

„Én megmondtam ennek a papnak, mikor gyóntam, megmondtam neki, hogy szerintem ő nem hisz. Mert aki ilyeneket csinál, mind ő, az nincs az Istenvel. [Nem tett ki a gyóntatószékből?] Nem! Gyelók [egyáltalán nem]! Egy szót nem szólt. Há, mi? Kacagja a világot [faluközösséget]? Azt hiszik, drept [ténylegesen] mindenki olyan bolond?”²⁵

„Nem kellene panaszkodjunk, met az vétek. Immá, azt nem mondtam soha, hogy nincs Isten, de háncor felejtettem el, hogy bár megköszönjem. Me, ad, ha ő nem adá, nem lenne semmi ezen a világon.”²⁶

Nem egyszerű úgy jellemezni a hitet, hogy közben eltekintünk a hit tárgyától, attól, amire a hit irányul, akkor is, ha tudjuk és elfogadjuk, hogy (Istent) nem is tehetjük vizsgálat tárgyává sem a tudomány, sem a teológia/a hit módszereivel.²⁷ De miért fontos ez a moldvai magyar katolikusok vallásosságában? A kérdés azért megkerülhetetlen, mert, ahogyan az köztudott: a moldvai katolikusok világképében a megismerés két formája létezik, két értelmezési mechanizmus érvényesül: a „hagyományos tudásból” táplálkozó (jelentős részben) *racionális*, még pontosabban: tapasztalaton alapuló, és a szintén örökségként hagyományo-

zódó *hitbéli* megismerési és értelmezési mód. A kettő nem válik el egymástól, és az egyik nem helyettesíti a másikat. Egy adott eseménynek, történésnek – általában – egy racionális és egy hitbéli magyarázata van. Más esetben, amit a racionális érvek „lezárnak”, azt a hit nyitva hagyja, vagy tovább boncolgatja. Következzen néhány ezt illusztráló példa az általam vizsgált településről.

Egy hatvan év körül asszony egy vihar kíséretében érkezett kiadós eső után felmászott egy cseresznyefára, majd rövid idő múltán leesett a fáról, és életét vesztette. A közbeszédben már a megrendülés pillanataiban megjelent a „kettős beszéd”, a történések két síkon történő értelmezése. A következő megjegyzések hangzottak el: „*Nem tudott helybe ülni? Bizand, tett a fejére* [Esküszöm, kihívta maga ellen a sorsot].” „*Hogy tudott ő felmászni meztláb, hát a cseresznye csúszik, de be csúf szél futt, Istenkém, azt mondják, az ágakra esett le, annyit letört* [ti. a szélvihar].” „*Azt mondják, beteg vót, vót tensziuneája* [a vérnyomásával gond volt], *elszégült lesz szegén.*” Stb. Másfelől a következők hangzottak el: „*Mi ki van írva az Istentől, azt el kell húzd!*” „*Aszongyák, többcőr leesett [...], úgy kapták meg a gyermekei. Úgy meghagyták neki, hogy ne még hágjon fel egy fára es, de... ne, látod-e... Most vagy, s most nem vagy... S akkor kell higgy, örökkécske kell higgy, met nem tudod, melyik az ultimú [utolsó] pillanatod.*” „*Nekem szomszédom vót. Jó asszon vót, de olyan magamagának való [önző]. Gyermekeihez lehet húzott lesz* [gyermekeivel jószívű volt], *de mást nem eppe vetett számba* [nem volt tekintettel másra]. *S úgy se jó, látod-e, még eccer s eccer meg kell sajnálj mást es, me lehet Isten azét adott neked többet, hogy adj másnak es, akinek nincs.*”²⁸ Stb.

Egy másik eset. Rövidzárlat következtében a település egyik házában tűz keletkezett. A jelentős anyagi károk mellett az otthon egyik lakója is súlyos sérüléseket szenvedett. A tűzoltóság és a hatóságok tájékoztatása alapján a tűz oka a vezetérendszer elavult állapota és a hálózat túlterheltsége volt. Ez a magyarázat semmiféle irracionális érveléssel nem tűnt megcáfolhatónak, ami onnan is látható volt, hogy az események hatására, újabb tragédiák elkerülése céljából, többen szakembert hívtak, és kivizsgáltatták, modernizálták lakhelyük elektromos hálózatát. Az esetet az okok észszerű volta ellenére isteni jelként értelmezték, és ahogy említettem, sokakat tettekre is sarkallt. Ugyanakkor az értelmezések sorában sorra lehetett hallani olyan érveléseket, ahol a ház egyik vagy másik lakója bűnbakszerepben tűnt fel. Ha a falu bármely épületében megtörténhetett volna, miért éppen azzal az eggyel esett meg? – fogalmazódott meg a helyiekben a kérdés. A magyarázatoknak a közös eleme volt az isteni ítélet feltételezése.

Harmadik, utolsó példa. A második világháború idején egy férfi megerőszkolt és teherbe ejtett egy, a falu végén lakó, egyedül élő fiatalasszonyt. A szülés során a nő és újszülött gyermeke életét vesztette, a háborúból hazatérő férj már csak a sírjukat kereshette fel. A történeteket a háború körülményei közepette sem és később sem vizsgálta ki a hatóság. Az erőszakos cselekedetről és az elkövető személy kilétéről jóval az eseményeket követően derült fény. Mintegy harminc évvel a történetek után a férfi súlyosan megbetegedett, egy műtét során mindkét lábát amputálták.²⁹ A közvélekedés valamelyest megoszlott a férfi tényleges bűnösségét illetően, ám a „rendhagyó” vagy éppen rendkívüli baleset okán tartja magát a feltételezés, hogy a tett elkövetője volt, az őt ért baleset pedig Isten büntetése. A történet hatvan-hetven év távlatában is hitet próbáló eseményként él a helyiek emlékezetében. Egyik adatközlő úgy vélekedett, hogy „*ha egy idegen, egy katona tette vóna, más lett vóna [...], met, az Isten örözzen meg, azoknak mi*

az útjukba esik... no, ott az Isten bocsássa meg... De ez? A faluból? Reva menen a szegény asszonyra! Vaj [vagy] minek nem vót grizsája reva [miért nem viselte a gondját], mikor kellett szülessen meg?³⁰ A hosszú évtizedekig ágyban fekvő férfi sokáig nem fogadta a helyi papot, nem tartott igényt az egyházi szentségekre, ami erősítette a gyanút, hiszen a gyónás keretében – elviekben – be kellett (volna) vallania tettét. A tartósan szenvedő betegeket a pap mind a nyilvánosság előtt, mind pedig a személyes látogatásai során a szenvedés türelmes viselésére és a lelki békére intette, azzal vigasztalva az érintetteket, hogy „amit kisz szenvednek ezen a világon, azt nem kell elszenvedni a másikon”. A szavak sokértelműsége nehezen tagadható. De a mi szempontunkból ez a jelenség más okból kifolyólag fontos, hiszen két lényeges dologra mutat rá. Egyfelől a hit történetiségére, közösségi beágyazottságára, másfelől a hit kettős irányultságára, a földi életre és a túlvilági létre, a kettő egymásnak való megfeleltetésére, a kettő közötti egyensúlyozásra. A hit tehát, bár személyes, túlmutat az individuumon. A hit útját rövid távon az egyén, hosszú távon az egyént túlélő közösség „járja”. Az egyéni hit tapasztalatai a közösség hitébe épülnek be, és így hatnak tovább.

Az esetek sora még hosszan folytatható, ám a kérdés talán a bemutatott példák révén is érzékelhetővé vált valamelyest.

A hitről

■ Bár nem tudjuk pontosan mi a hit, az eddigiek alapján annyi elmondható, hogy kettős megnyilvánulási formája figyelhető meg. Egyfelől mint az ember/hívó *személyiségének szerves adottsága*, s mint ilyen, a hit a személyiség *állandó* jége. Másfelől mint a történésekhez való *viszonyulás és értelmezés* egyik módja, s mint ilyen a hit *eseti, alkalmi* megnyilvánulás. A mindennapi élet alapszintjén a hit immanens (de nem passzív!), szükséghelyzetben pedig aktív. A félreértések biztos elkerülése végett fontos világosan megfogalmazni, hogy ez a kettős „értelmező magatartás” nem valamiféle tudathasadás következménye, sőt, nem is az emberi személyhez, hanem a hithez kapcsolódik, annak természetéből adódik. Minthogy a hit „mozgató oka”, a természetfeletti megfoghatatlan, a hit maga is folyton alakul.

A tudományos és a vallásos világkép összeférhetetlenségének a kérdése hol erőteljesebben, hol rejtetten, de szinte állandó jelleggel jelen volt a tudomány történetében. Ha a vallásra úgy tekintünk mint Isten megismerésének *ősforrására*,³¹ a választás és a probléma – esetünkben, itt, – könnyen megkerülhető, hiszen a tudomány érdeklődése más kérdésekre irányul. Tudományos kutatás keretében is szükséges megjegyezni, hogy a vallásos vagy hitbéli megismerés célja *az emberi lét okainak* a felfedése. Ez nem a tudományt megelőző vagy az azt követő megismerési mód, nem a tudomány által szabadon hagyott kérdések hittel való megfejtése, hiszen nem egy diszciplína (filozófia, vallástudomány, teológia stb.); nem egy tudós van, aki éppen a fenti kérdésekre keresi a választ, a tudomány határain belül, a tudomány eszközeivel. A probléma sokkal inkább *hiányként*³² jelenik meg az egyén életében, amihez a parasztság esetében erőteljesen hozzájárulnak a természet működésének a megfigyelése révén szerzett tapasztalatok, a természettől való függés tapasztalata, a természethez való alkalmazkodás és az azzal való együttműködése kényszere.³³ A metafizikai apriori révén, azaz Isten létét adottként értelmező hívő mind az emberről alkotott kép megrajzolása, mind pedig az élet eseményeinek az értelmezése során a termé-

szetfeletti „síkkal” kiegészített koordináták között mozog. A hitbéli megismerés kapcsán fontos hangsúlyozni azt is, hogy az így szerzett ismeret nem cáfolhatatlan tudásként kerül a világrépbe, már csak azért sem, mert a hit szerint a világ-univerzum és az ember kimerítő megismerése nem is lehetséges. A vallás és a hit a világhoz és az élet eseményeihez való viszony meghatározásában játszik szerepet, és mint ilyen rendeltetése szerint az értelmezésekkel szembeni szkeptizmus ébren tartója; a hit az okok végső és kimerítő megismerésének a cáfolata. Ezt a magatartást látjuk viszont azokban a mondatokban, amelyek egy-egy esemény magyarázatát szinte törvényszerűen kísérik. „Mük gondoljuk, hogy így lett lesz, de azt csak az Isten tudja.” „Látod-e? Az Istennek az ereje. Látod-e, hogy olyan történik, hogy elzöpácsilódsz gyítót [a történetek miatt teljesen megzavarodsz].” „Hát az olyan nagy dolog, hogy nem arra való, hogy azt az ember megértse”. „Jár a szájik! Honnét tudják? Ott vótak, mikor az Isten csinálta az ember?” „Én nincs honnét tudjam, met azt csak az Isten tudja, más nem. Más nincs, ahogy tudja.” „Még azt az eszet [észtl], amivel tagadják az Istent, még azt es Istentől kapták! Há, kitől mástól? Úgy vették a magazinba?” „Én sokszor ültem s gondoltam, hogy Istenem, hogy nem adsz magad nekem egy szemnat [jelt] bár, hogy én tudjam, hogy jól csinálom-e, de nehol az Isten nem adott. Micsinálj? Ó az Isten, ő jobban tudja.”³⁴ Stb.

Zárszó

■ Dolgozatomban egy olyan kérdést vettem górcső alá, amely – az általános megítélés szerint – nem tehető a tudományos reflexió tárgyává, hiszen a jelenséget magát nem, csak a megnyilvánulásait követhetjük figyelemmel, utóbbiak alapján pedig nem tudunk elégséges magyarázattal szolgálni mibenlétére vonatkozóan. A hit meghatározása diszciplínánként változó, ám annak a tételezése, hangsúlyozása, hogy – bár részben örökölt, tanult magatartás – egyéni, egyéni alakul ki, a hívőt pedig egészében meghatározza, általánosan elfogadott. Ebben a tekintetben nincs különbség a városi és a falusi hívő, kereső között, utóbbi hitére ellenben jelentős hatást gyakorol a népi vallásosság és a paraszti életforma a maga sajátosságaival.³⁵ A paraszti életben rejlt „feszültség” és polaritás a hitben is tükröződik. A moldvai katolikus magyarok körében végzett kutatások alapján úgy tűnik, ez a feszültségekkel teli hit a megismerés egyik eszköze. A személyiség állandó jegye, amely azonban adott helyzetekben nyilvánul meg. A szokásszerű vallásosság olyan környezetet teremt a hívő ember számára, amely a hitet mint eszközt, mint lehetőséget állandó jelleggel felkínálja.

■ JEGYZETEK

1. Fischer Norbert: *A filozófusok istenkeresése*. Agapé, Bp., 2001. 33.
2. A vallás meghatározására ugyan számos kísérlet történt már, változó és alakuló „természete” okán újabb és újabb kérdések és problémák elé állítja a kutatást. A különböző szempontok szerint megfogalmazódó definíciók között átfedések is akadnak. Ilyen például annak tételezése, hogy a vallást az különbözteti meg a társadalom és a kultúra jelenségeitől, intézményeitől, hogy emberfeletti (vagy természetfeletti) hatalmat, istenséget feltételez (= hit), továbbá az a hit, hogy ezzel a hatalommal a vallás révén kapcsolatba léphet (= kultusz). Lásd pl. Émile Durkheim: *A vallási élet elemi formái: a totemisztikus rendszer Ausztráliában*. L'Harmattan, Bp., 2003; Thomas Hylland Eriksen: *Kis helyek – nagy témák*. Bevezetés a szociálintropológiába. Gondolat Kiadó, Bp., 2006; B. Malcolm Hamilton: *Vallás, ember, társadalom*. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia. AduPrint, Bp., 1998.
3. A teológia szerint a hit lényegi feltételeit a keresztény hit teremti meg, „felhívásával, tartalmával”. Az egyik (hitbéli) feltétel az a metafizikai és történeti jellegű állítás, miszerint „az ember, természeténél fogva transzcendens lény”. Fila Béla: *Isten misztériuma*. PPKE HTK Akadémiai Kiadványa, Bp., 1989. 51. Lásd még Karl Rahner: *Tudományos világrép és vallás*. Szolgálat 13. 1972. 6.

4. Gál Ferenc: Hit. Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. IV. Szent István Társulat, Bp., 1998.* 863–868. Kiemelés tőlem.
5. Idézi Horváth-Szabó Katalin: *Vallás és emberi magatartás.* Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2007. 7.
6. Vö. Baumgartner Isidor: *Pasztorálpaszichológia.* Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány, Semmelweis Egyetem – HÍD Alapítvány, Bp., 2006.
7. Szentmártoni Mihály: *Az Isten-kép kialakulása.* Szolgálat 54. 1982. 29.
8. Weismahr Béla: *Az emberi lét értelme.* Akadémiai Kiadó, Bp., 2012. 304; Fila: i. m. 19.
9. Rahner: i. m. 5.
10. Fischer: i. m. 33.
11. Fila: i. m. 20.
12. Teológiai megfogalmazásban, Szentmártoni Mihályt idézve: „Isten mindig a konkrét, itt és most élő emberhez szól (...) a konkrét ember konkrét szükségéhez méri kinyilatkoztatását”. Szentmártoni: i. m. 29.
13. Fischer: i. m. 33.
14. Részletesebben: Bárh János: *A katolikus magyarság vallásos életének néprajza.* In: Hoppál Mihály – Barna Gábor (szerk.): *Magyar Néprajz VII. Népszokás. Néphit. Népi vallásosság.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1990. 331–424.
15. A Magyar Néprajzi Lexikonban például nincs szócikk a hitről.
16. Bárh: i. m.
17. Legjelentősebb alapmunkák: Kinda István: *Ellenőrzött közösségek.* Szabályok, vétkes és büntetések a moldvai csángó falvakban. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2010; Peti Lehel: *A moldvai csángók vallásossága.* Hagyományos világgép és modernizáció. Lucidus Kiadó, Bp., 2008; Tánczos Vilmos: *Nyíss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok.* Archetipikus szimbolizáció és életter. Püski Kiadó, Bp., 2001; *Egy moldvai csángó férfi vallásos világgépének öt regisztere és a szakrális kommunikáció lehetőségei.* In: Pócs Éva (szerk.): *Test, lélek, szellemek és természetfeletti kommunikáció. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* Balassi Kiadó, Bp., 2015. 580–611.
18. Kiemelések tőlem.
19. Az idézet további része is értékes néprajzi leírás: „A beteg gyermek ingét fel kell hasítani a hátán s azután az inget át kell dobni a ház felett, nem lehet késsel nyúlni a tejbe, a tyúk alá páratlan tojás kell, ivás előtt ki kell loccsantani a földre egy keveset, temetés után az udvart és a ház előtti részt be kell hinteni homokkal, nehogy a halott visszataláljon, házasulandók az első kihirdetést ne hallgassák meg, mert néma lesz a gyermekük.” Boros Károly: *A paraszttársadalom első rétege.* Evangélikus Élet 9. évf. 21. sz. 1941. 05. 24. 3–4. Nagy Olga adatközlői vallásossága kapcsán több helyütt reflektál arra a kérdésre, hogy a világgép és a vallás hivataltalanosítása hogyan viszonyul egymáshoz. Pl.: a havadi reformátusokról megjegyzi: „a predesztinációban nemcsak hogy nem hisz, de még hírből sem hallott róla”. Nagy Olga: *Világga futó szavak.* Havadi beszélgetések. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1990. 301.
20. Boros: i. m. 4.
21. Lásd pl. Bartha Elek: *Néphit és népi vallásosság.* In: Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór.* Osiris, Bp., 1998. 470–504; Hesz Ágnes: *Néphit vagy helyi vallás: lélek- és túlvilág-képzetek Hídegségen.* In: Pócs Éva (szerk.): *„Vannak csodák, csak észre kell venni”.* Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben I. L’Harmattan – PTE BTK Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszék, Bp.–Pécs, 2008. 15–75; Mohay Tamás: *A népi vallásosságról.* Magyar Tudomány XLIV évf. 5. sz. 1999. 535–548; Tánczos Vilmos: *Egyház, vallás – népi kultúra.* In: *Új: Keletnek megnyílt kapuja.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. 206–232; *A moldvai csángók népi vallásosságának kutatása.* In: S. Lackovits Emőke – Szócsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében 7. II. Veszprém Megyei Múzeum Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 2007.* 311–338; Pieter H. Vrijhof – Jacques Waardenburg (eds.): *Official and Popular Religion. Analysis of a Theme for Religious Studies.* Great Britain, 1979.
22. Tomori Viola: *A magyar parasztság lélektana.* Társadalomtudomány 1938. 18. évf. 1–3. 28–38. 31–32. Kiemelések tőlem.
23. Az idézet folytatása: „Az egyén és a közösség ellentéte, ugyanazon egyén által képviselt különböző közösségek ellentéte és végül a sok különböző kisebb közösség egymásközi ellentéte és mégis végső nagy feloldása az egész paraszti közösségben.” Tomori: i. m. 35. A szociológus nyilvánvalóan nem az átlagon felüli, gazdagabb vallási élettel bíró egyénekről beszél, akik nem egy esetben a laikus vagy a helyi vallásosság specialistái (kántor, szentember, látó stb.) is egyben, hanem a paraszti közösségek egyszerű tagjairól.
24. Nő; sz. 1947; gyűjtés időpontja 2005; helyszín M.
25. Nő; sz. 1980; gyűjtés időpontja 2007; helyszín M.
26. Nő (1931–2010); gyűjtés időpontja 2003; helyszín M.
27. Az Istent „tanulmányozó” teodícea úgy fogalmaz, hogy: „Isten nem »analizálható«. [...] Az ember csak keresheti Istent, de nem kutathatja.” Nagy Ferenc: *A hit szakítópróbája.* Gyúró Art-Press, Bp., 2003. 5. Fila Béla dogmaelemzésében a következők olvashatók: „Isten nem lehet meghatározni és tematizálni úgy, hogy közben megfosztjuk istenségétől [...]. Isten titkát mint feleletet értelmezzük az ember titkának kérdésére.” Fila: i. m. 20. Lásd még Alister McGrath: *Az ateizmus alkonya.* A hitetlenség térhódítása és hanyatlása a modern világban. Szent István Társulat, Bp., 2008. 90.
28. A megjegyzések a baleset körülményeivel kapcsolatos kiscsoportos, utcai beszélgetések során hangzottak el.
29. Erről az esetről egy korábbi, az isteni ítéletről szóló tanulmányban is szó esett. Iancu Laura: *Az isteni ítélet.* In: Pócs Éva (szerk.): *Áldozat, divináció, istenítélet.* Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Balassi Kiadó, Bp., 2018. 451–465.
30. Nő; sz. 1936; gyűjtés időpontja 2013; helyszín M.
31. Rahner: i. m. 14.

32. A teológia ezt a problémát az Isten-dogmák oldaláról fogalmazza meg. Fila Béla úgy fogalmaz: „Isten nem úgy van, ahogyan a dolgok és az ember van. Ő inkább válasz minden kérdésre, válasz a világ és az ember radikális kérdésességére. Isten minden mást átfogó és felülmúló válasz minden kérdésre.” A keresztény hit kérdező és kereső hit. Fila i. m. 19.

33. Vö. Tomori: i. m. 35. A probléma komplexitásáról lásd még Edênio Valle: *Pszichológia és népi vallásosság*. Gondolatok a braziliai lelkipásztori munkáról. In: Karl Rahner et alii (szerk.): *Népi vallásosság*. OMC Kiadó, Bécs, 1987. 63–80. 64–65.

34. Az évek során, a terepen készített feljegyzésekből idézett mondatok.

35. A részben még mindig zárt közösségi lét, a földműves életforma, a természetben megnyilvánulni vélt erők, a hagyományok stb.

